

ԱՅԼԵՒԱՅԼՔ**ՀԱՅ ՆՈՐԱԳՈՅՆ ԿՕՄՊՕԶԻՏՈՐՆԵՐ**

(20-րդ դար)



(Շար. տես Բազմ. 1926, էջ 82)

Գ. ՈՎՍԱՆՆԱ ՏԼԻ-ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

Կովկասահայ ամենատաղին երաժշտուհին է Ովսաննա Տէր-Գրիգորեանը, որ իր երաժշտական բարձրագույն կրթութեամբ և ստեղծագործութիւններով արժէքաւոր տեղ է զբաւում նորագոյն երաժշտութեան ասպարիզում: Նրա գործունէութիւնն ընդգրկում է տասնամեայ պատմաշրջան:

Այդ տասնամեակում նա հայ երաժշտութեան ասպարիզում արել է դրական և ջոշափելի որոշ նաճումներ: Նրա այդ դերը կարելի է բնորոշել երեք հիմնական գծերով. 1) Երաժշտական ինքնուրոյն ստեղծագործութիւններով, 2) Երաժշտական ցրականութեամբ և 3) Գաղափարաբանութեամբ:

« Երաժշտական ստեղծագործութիւններ: — Տէր-Գրիգորեանն իր երաժշտական ինքնուրոյն ստեղծագործութիւններով պատկանում է ժամանակակից երաժշտութեան ձախակողմեան զարդերին: Գրել է կամէրայի երաժշտութիւն — Sonate — ներ, Suite — ներ, Trio — ներ, ինչպէս և դաշնամուրի համար մանր երկեր, նւագախմբի երգեր:

Նրա այդ ստեղծագործութիւնները կարելի է բաժանել երկու գլխաւոր շրջանների: Առաջին շրջանի աշխատութիւնների մէջ գերիշխում է եւրոպական երաժշտութեան ազդեցութիւնը: Նա երկար տարիներ ապրելով Գերմանիայում, խոր և բազմակողմանի կերպով ուսումնասիրել է եւրոպական երաժշտութեան թէօրիան և երաժշտական հանճարների ստեղծագործութիւնները: Այդ տեսակէտից մեր երաժիշտների մէջ նրա հաւասար ոչ չունենք. համարեա նա կանգնած է եզակի: Այդ է պատճառը, որ նա կարողանում է եւրոպական երաժշտութեան գիտութեան մեթոդներով, ոճով և գունաւորութիւններով էջեր ստեղծել:

Նրա երկրորդ շրջանի ստեղծագործութիւնների մէջ իշխում է հայ ժողովրդական երգերի ոգին: Նա ամենալուրջ կերպով ուսումնասիրել է հայ ժողովրդական երաժշտութեան, երգերի բոլոր տարրերը — մէլոդիան, ռիթմը, տակտը, չափը, ձևը: Նոյնպէս ուսումնասիրել է այն մեղեդիները, որոնք նւագում են թափի վրայ, առանձնապէս քրի է առել Բայաթի — Շիրազ, ինչպէս նաև տաճկահայ պարերն ու երգերը, իրենց բնորոշ մանրամասնութիւններով: Այդ պատճառով էլ նա կարողանում է ժողովրդական երաժշտութեան երանգներով և նորագոյն հարմոնիաներով եղանակներ յորինել. վերոյիշեալ երկու հիմնական գծերը, որոնք պարզ կերպով ցոյանում են նրա ստեղծագործութիւնների մէջ, բարձրացնում են նրա

արևեստի արժէքը: Ահասարակ նրա դպրոցը գերազանցօրէն *Modernisierter orient*» է, ուր իշխող արամազրուքիւնը ստեղծագործութեան դիտողութիւնն է, մեկամաղձ բնութեան երևոյթներէ նկարագրութիւնը և մասամբ էլ կատակ և ծիծաղ (հիւսօր):

Այժմ առաջ բերենք նրա առաջին և երկրորդ շրջանի երաժշտական անտիպ ամենամարժէքաւոր գործերի պատկերը.

1. Sonate Op. 5 - Դաշնամուրի և ջութակի համար. երեք հատ,
2. Suite » 8 27, 29 - դաշնամուրի համար,
3. Sonate » 11 - » »
4. Ballade » 14 - երկու »
5. Sonate » - դաշնամուրի և վիօլոնչելի համար,
6. Suite » 1 - ջութակի և դաշնամուրի »
7. Trio » 2 - N. 1, դաշնակի, ջութակի և վիօլոնչելի համար,
8. Trio » 9 - N. 2 » » »
9. Konzert » 20 - դաշնամուրի և նազախմբի համար,
10. Poeme Symphonig op. 18 - նազախմբի համար,
11. Uverwre op. 10
12. Scherzo » 22
13. » » 16
14. Suite für Pianoforte und violine in Es dur.
15. Phantasiestücke für Pianoforte, violine und violoncello:
 - 1) «Elegie»
 - 2) «Scherzo»
 - 3) «Lied ohne worte»
 - 4) «Novelette»
16. a) Կլարոնետ լարաւոր գործիքների համար, b) violinen, viola, violoncello, ún f-moll, երեք դաշնակային պիէսաներ յարմարեցրած Ա. Ահարոնեանի «Անդունդ» գրութիւնն.
17. Sonate für Pianoforte und violine-«Լալայի ճակատագիրը» (Բաֆֆիի խենթիքի),
18. Vortragstücke für violoncello und Klavier-«Համբիրամի երազները»,
19. Դրամատիքական պօէմ-«Պրատորիա Ս. Հոփսթիմէ» («Արարատ»-Հ. Ղեւոնդ Ալիշանի)
20. Մի շարք մանրանկարներ և դրուագներ դաշնամուրի համար:

Այդ ստեղծագործութիւնների մէջ Ով. Տէր-Գրիգորեանը ցոյց է տալիս վերին աստիճանի հետաքրքիր եւրոպական և արևելեան, եթէ չասենք հայկական, երաժշտութեան տարրերի սինթէսը: Այնտեղ դուք ծանօթանում էք արևելեան կենցաղի հետ և պարզ լսում էք արևելեան երաժշտութեան մօտիւնները, իրայատուկ ըմբռնիկայով, մէտրիքայով և միևնոյն ժամանակ սքանչանում էք այն բարի և հարուստ հարմօնիայի վրայ, որ իշխում է վերջին ժամանակաշրջանում եւրոպական երաժշտութեան մէջ: Թերեւս այդ է պատճառը, որ այսօր նրա երաժշտական ստեղծագործութիւններից շատերը, զօրախտաբար մատչելի չեն հասարակութեան լայն խաւերին:

2. Երաժշտական գրականութիւնը: Բացի ստեղծագործական տաղանդից՝ Ով. ասանա Տէր-Գրիգորեանը օժտւած է նաև քննական-ուսումնասիրական ձիրքով, մի հանգամանք, որն աւելի ևս արժէքաւորում է նրա երաժշտական գործունէութիւնը: Նա իր ամբողջ կեանքը նւիրելով հայ երաժշտութեան, նպատակ է դնում իրեն քննել եւրոպական և հայ երաժշտութեան անցեալի պատմական էջերը: Այդ ուղղութեամբ թողել է նա մի ամբողջ գրականութիւն, որ ցրւած է հայկական,

ռուսական և գերմանական զանազան հանդէսներում: Այդ զրականութեան մէջ ցուցահանում է նա ձեր առաջ հայ և եւրոպական երաժշտութեան այս կամ այն բնորոշ և հիմնական էջերը, որոնք մեր ազգատիկ երաժշտական զրականութեան համար խիստ արժէքաւոր են: Այդ ուսումնասիրութիւններից յիշատակենք. 1) «Շօպենը և շեֆան շօպեն» («ԱՐԲԻՐ ՏԱՐԱՋ» N. 8, 9, 1915 թ.), 2) «Անտոն Ռոբերտշոյն» (տաղանդաւոր դաշնակահար և հիմնադիր Մոսկւայի և Պետերբուրգի կոնսերւատորիայի. կարգացած է թիֆլիսի հասարակական ժողովարանում 1914 թ. հետ. 15-ին, երաժշտագէտի մահւան 20-ամեակի առիթով. Տպագրւած է Անտոն Մայիլեանի «ԹԱՏՐՈՆ ԵՒ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ» հանդիսի N. N. 4, 5, 6-7, 8, 9, 10, 11, 12-ում), 3) «Հայկական ժողովրդական երգը» («ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԼՐԱԲԵՐ» ռսերէն, N. 16, 1916 թ.), 4) «Ճիւղերի Մակէլերի» երաժշտութիւնը Հայաստանում» զբոյր ըննադատութիւնը («ԱՐԲԻՐԱՅՍԻՒՅԻ ՎԵՍԵԻԿ», N. 36-37, 1917 թ.), 6) «Ինչ է հարկաւոր հայ երաժշտութեան» («ԹԱՏՐՈՆ ԵՒ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ», 1917 N. 1, 2, 4), 6) «Հայ եկեղեցական երաժշտութեան հինգ զորագոյնան աստիճանները» («ԱՇԽԱՏԱՆՈՐ», N. 53-54, 1920 թիֆլիս), 7) «Առաստեան ժամերգութեան զանգերը» («ԱՇԽԱՏԱՆՈՐ», N. 231, 232 և 234, 1920 թ.), 8) «Օտար ազդեցութիւնները հայկական երաժշտութեան մէջ» («ԱՇԽԱՏԱՆՈՐ», N. 69, 1920 թ.), 9) «Երաժշտագետ Սարգիս Բարիտադարեանի ստեղծագործութիւնների աւերով» («ԱՐԲԻՐ ԱՅՏՆ»: 1922), 10) «Մի էլ հայ երաժշտական բերքերի պատմութիւնը» և 11) «Ժողովրդական և կոչնորական երաժշտութիւնը» («ԵՆԱՆՔ ԵՒ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ» N. 1, 1924 թ.): Ունի նաև մի քանի անտիպ զործեր, որոնցից ուշագրաւ են. 1) «Երաժշտութեան տեսութիւնը» (այժմ հրատարակում է Խորհրդային Հայաստանի կառավարութեան ծախսով), 2) «Երաժշտական հարմոնիա» (պատրաստութեան մէջ է): Սակայն նրա զրական աշխատութիւնների մէջ առաջնակարգ տեղ է զբաղում «Յանկ երկերի» ուսումնասիրութիւնը, որ նւիրւած է 1) հայկական երաժշտութեան և 2) հայ երաժշտագէտների երաժշտական երկերին: Ամբողջ զործն իր մէջ ցուցնում է.

1) Հայկական երաժշտութեան մասին հայերէն, ռսերէն, ֆրանսերէն, գերմաներէն, անգլերէն, վրացերէն և այլ լեզուներով հրատարակւած յօդածների, ձեռագիրների, զրբերի և թերթերի ցանկը:

2) Հայ երաժշտութիւնը. — ա. եկեղեցական, բ. խմբական. ժողովրդական և գ. աշուղական:

3) Կոչնորական երաժշտութիւն. — ա. մանկական, բ. խմբական. գ. օպերաներ, դ. ոօմանսեր (ռսերէն և հայերէն):

4) Գործիական երաժշտութիւն, — ա. դաշնամուր, բ. ջութակ, գ. վիոլոն-ձէլ, դ. օրկէստր, ե. կամերային երաժշտութիւն:

5) Պարեր և քայերգեր:

6) Օտար երաժշտագետների հայերէն ստեղծագործութիւնները:

Յ. Դասախօսութիւնները. — Ովսաննա Տէր-Գրիգորեանն իր տասնամեայ գործունէութեան ընթացքում թիֆլիսում և Երևանում կազմակերպել է մի շարք դասախօսութիւններ, որոնցում նպաստել է ժողովրդի էսթետիքական ճաշակի զարգացմանը: Այդ դասախօսութիւններից հետաքրքրական են. 1) «Ջալկովսկի» 2) «Հայկական երաժշտութեան նորագոյն շօյան» (դասախօսւած թիֆլիսի հայ արւեստի տանը) 3) «Արևիկան և եւրոպական երաժշտական ֆորմաների քաղաքատիւները», 4) «Բերնովեն և յեղափոխութիւնը», 5) Այ. Սպեկիարեան և այլն:

Առ հասարակ Ովսաննա Տէր-Գրիգորեանը հայ երաժշտութեան ասպարիզում

այն ճշերեցն է, որ իր բոլոր տաղանդը, հոգեկան ուժը և կարողութիւնը զարմանալի սիրով, անձնւորութեամբ և տկունութեամբ նւիրում է հայ հիմնարկութիւնների կողմից սարքւած երաժշտական համերգներին: Այդ տեսակէտից նա խոշոր ծառայութիւն է մատուցանում հայ երաժշտութեան ասպարիզում:

4. Կեանքը. — Այժմ տեղն է, թէ նա ի՞նչ միջավայրի և դաստիարակութեան ծնունդ է:

Ելեւի է նա 1887 թւին Միւնիխում, Միջնակարգ կրթութիւնն ստանում է Թիֆլիսի գիմնազիայում, իսկ երաժշտական սկզբնական կրթութիւնը՝ Նոյն քաղաքի պետական երաժշտական դպրոցում, ուր գլխավորապէս ուսանում է երաժշտութեան տեսութիւն, դաշնամուր և միաժամանակ դպրոցի նազարարում երկու տարի նրա գում է ջութակ: Նոյն ժամանակաշրջանում յայտնի երաժիշտ Նիկօլա Գլենովսկու մօտ երաժշտական ստեղծագործութեան փորձեր է կատարում:

1904 թւին ստանձնում է Թիֆլիսի «Յովնանեան օրիորդաց դպրոցի» խմբերգի ղեկավարութիւնը: Այդ առիթով նա անելի մօտից է ուսումնասիրում հայկական ժողովրդական երգերն ու երաժշտութեան պատմութիւնը: Այնուհետև հաստատում է Թիֆլիս, ուր դաշնամուր և տեսական առարկաներ է աւանդում և միաժամանակ ստեղծագործում:

Բարձրագոյն կրթութիւն ստանում Լայպցիգ (Գերմանիա), ուր ապրում է 1905-1912 թւականը: Այդ ժամանակաշրջանում յաճախում է նա տեղական կոնսերւատօրիան և առանձնապէս նւիրում է իրեն կոմպօզիցիայի և դաշնամուրի: 1906-1912 թւականն անդամագրում է Լայպցիգի «Գեղարեստական ընկերութեան» (I. M. G.), Նոյն թւին նա կոնսերւատօրիայի երեկոյթներում բեմ է դուրս գալիս որպէս դաշնակահար, նաեղելով իր երաժշտական հեղինակութիւնը՝ «*Suite für und Piano forte in Es dur*», որի համար կոնսերւատօրիայի վարչութեան կողմից արժանանում է *Eulenburg* - ի պրէմիային (նւէրին), ստանալով Մէնդելսոն - Բարտօլդիի երկու սիմֆօնիաները և Բախի Բրաննբուրգեան կոնցերտների պարտիտուրաները: Նոյնպէս մասնակցում է *Riedel - Verein* - ի 300 հոգուց բաղկացած երգեցիկ խմբին, խմբական փորձառութիւն ձեռք բերելու նպատակով: Այդպիսով նա խորապէս ազդւում է գերմանական երաժշտութիւնից:

1912 թւին աշող ցննութեամբ աւարտելով Լայպցիգի կոնսերւատօրիան, վերադառնում է Կովկաս: Յեղափոխութեան ծանր օրերին մնում է նա Խորհրդային հողի վրայ: 1921-22 թւին գործում է Թիֆլիսի «Հայաստան» երաժշտական սէնցիայի վարչութեան մէջ: Նոյն ժամանակաշրջանում նաև աւանդում է Պետական - Ժողովրդական դպրոցում երաժշտութեան Թէօրիայի դասեր: 1924 թւին Լուսժովկոմատի կողմից հրաւիրւում է Երևան, ուր կոնսերւատօրիայում առաջ է ներդաշնակութեան դասեր: Նաեղում է զանազան երաժշտական կոորներ և բա-



ՈՎԱՅԻՄ ՏԵՂ-ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ցատրում աշակերտներին ձեռնալ, պատմական և երևակայական արժեքները: Այդ ուղիով էլ նա ծառայում է խորհրդային Հայաստանի աշխատաւորութեան կուլտուրայի զարգացման գործին:

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ

Մ Ա Յ Ր Դ Ի Ի Ա Ն

ՄԻԻԹԱՐԵԱՆՑ ՎԵՆԵՏԿՈՅ. - Ի Ս. ՂԱԶԱՐ

(Շար. տես թագմ. 1926, էջ 100)

ՃԻԷ.

Հայ Պատրիարքութեանց մէկ յուզումնալից շրջանին՝ Լամբրոնացւոյ Ատենաբանութեան տպագրութիւնը արգելքի տակ կ'առնուի:

Գերապայծաս և Գերայարգոյ Տէառն Տէառն
Եղիայի Վարդապետի Փոխանորդի արքայի խնդալ ի տէր

... Դարձեալ յայտ լիցի տէրութեանդ վասն նալողու յակոր պատրիարգին, զի հանին զնա ի պատրիարգութենէ, և արարին զնա երուսաղեմի պատրիարգ, և հազիւ առաքեցին զնա յիզմիր, զի անտի զնասցէ ի տեղի իւր, զի ոչ կամէր թողուլ զկոստանդնուպօլիս և ի տեղի նորա եղին զմինաս վարդապետն պատրիարգ: Եւ յառաջ յարուսթիւն վարդապետն էր փոխանորդ պատրիարգին մինչև ի զալ նորա. յորոյ ժամանակս ետուն տպել զատենաբանութիւն լամբրոնացւոյն. բայց յետոյ ամբաստանութիւն եղեալ վասն յայտրիկ, արգելեցին վաճառել. այլ ես զմինն զնեցի վասն մերոյ մենաստանի ձեռամբ պետրոս աղային որդոյ սարգիս աղային: Եւ առ մինաս պատրիարգն զնացեալ ոմանք ի հակառակորդաց ասացեալ են. տեսանէս թէ ճրպէս համարձակ մտանեն և ելանեն ուղղափառքն յեկեղեցիս ֆռանկաց: Եւ նա պատասխանի արարեալ է եթէ ոչ կամիմ ես զերկու ազգս ընդդէմ միմեանց յարուցանել:...

Յամի Տէառն 1749

Նոյեմբերի 5

[Կ. Պոլիս]

Նուաստ Խառայ

Հ. Ստեփաննոս Վարդապետ

ՃԻԸ.

ՄԻԻԹԱՐԵԱՆ տիրադոսն է որ հետեւեալ վաւերագրին մէջ ամենէն աւելի պիտի հեռաբերէ մեր ընթերցողները, և մենք հարկ է որ քիչ մ'աւելի լուսաբանենք քաշի որ այս առաջին անգամ է որ անիկա յիշուիլ կը սկսի մեր հրատարակութեանց շարքին մէջ: (Բզմի նախորդ թիւին մէջ ակնարկ մ'էր լուի մեր ծանօթութիւնը):

Ուշագրասն այն՝ է որ Մեծ Սերապտացի Բարունապետի մահէն տարի մը վերջ, 1750-ին, կը սկսեալ անոր լուսաբանութեան առաջին անգամ ՄԻԻԹԱՐԵԱՆ անուանել, մինչդեռ անկէ առաջ լուի կը ստորագրէին «Ի կարգէ Սրբոյն Անտոնի Աբբայի»: